

Danish University Colleges

Rapport fra Udvalget til styrkelse af samfundsfag i folkeskolen

Jensen, Leon Dalgas

Publication date:
2006

Document Version
Tidlig version også kaldet pre-print

[Link to publication](#)

Citation for pulished version (APA):
Jensen, L. D. (2006). *Rapport fra Udvalget til styrkelse af samfundsfag i folkeskolen*. Undervisningsministeriet.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Download policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

**Rapport fra
Udvalget til styrkelse af samfundsfag
i folkeskolen**

Juni 2006

Indholdsfortegnelse

1. INDLEDNING	2
1.1 Udvalgets nedsættelse og sammensætning	2
1.2 Udvalgets kommissorium	2
1.3 Udvalgets arbejde	4
2. SAMMENFATNING AF UDVALGETS ANBEFALINGER	5
3. VURDERING AF FAGHÆFTE NR. 5 – SAMFUNDSFAG	6
3.1 Omfang og overordnet systematik	6
3.2 Faghæftets enkelte afsnit	7
4. VURDERING AF FAGETS NUVÆRENDE PRAKSIS	8
4.1 Lærerne i faget	8
4.2 Indhold i faget	8
4.3 Arbejdsformer	8
4.4 Undervisningsmaterialer	9
4.5 Interesse for faget	9
5. SAMFUNDSFAGS FORMÅL	10
5.1 Formål	10
5.2 Uddybende overvejelser om formålet	10
6. DEMOKRATISK DANNELSE SOM FORMÅL OG MÅL	12
6.1 Kundskabsområder af betydning for demokratisk dannelse	12
6.2 Færdigheder af betydning for demokratisk dannelse	13
6.3 Personlig stillingtagen og samtaleetik	13
6.4 Demokratisk erfaring og engagement	14
7. FAGETS FOKUS	15
7.1 Fokus	15
7.2 Fagets perspektiver	15
7.3 Fagets arbejdsformer	18
8. FAGLIGHED, PROGRESSION OG SLUTMÅL I SAMFUNDSFAG	19
8.1 Forskellige fagforståelser	19
8.2 Progressionsforståelser	20
8.3 Faglig progression og kompetenceudvikling i samfundsfag	21
8.4 Faglige kompetencer, der ligger til grund for slutmål	21
8.5 Fagets kundskabsområder og slutmål	22
8.6 Politik. Magt, beslutningsprocesser og demokrati	23
8.7 Økonomi. Produktion, arbejde og forbrug	24
8.8 Sociale og kulturelle forhold. Socialisation, kultur og identitet	26
9. PROBLEMORIENTERET UNDERVISNING, LÆRERBEMANDING OG UNDERVISNINGSMIDLER	28
9.1 Problemorienteret undervisning	28
9.2 Elev- og lærerroller	28
9.3 Fagets lærerbemanding	28
9.4 Fagets undervisningsmidler	29
10. UDVALGETS ANBEFALINGER ANGÅENDE PRØVEN I SAMFUNDSFAG	30
10.1 En mundtlig prøve	30
10.2 En skriftlig prøve	30
10.3 Udvalgets anbefalinger til prøvens udformning	30
11. AFSLUTNING	33

1. Indledning

1.1 Udvalgets nedsættelse og sammensætning

Regeringen har fremsat lovforslag, der indebærer, at fagene kristendomskundskab, historie og samfundsfag får status som prøvfag. Forslaget indebærer en styrkelse af de enkelte fag og giver anledning til en revurdering af de faglige beskrivelser af fagene. Endvidere fremgår det af regeringens debatoplæg til Globaliseringsrådet om ”Verdens bedste folkeskole – vision og strategi” under afsnittet ”Initiativer til styrket faglighed inden for de grundlæggende fagområder”, at der skal ske en styrkelse af de kulturbærende fag.

På den baggrund har undervisningsministeren nedsat tre udvalg, der skal fremsætte anbefalinger til styrkelse af kristendomskundskab, historie og samfundsfag i folkeskolen.

Udvalgets til styrkelse af samfundsfag består af følgende medlemmer:

Knud J.V. Jespersen (formand) professor, dr.phil., Syddansk Universitet, Institut for Historie, Kultur og Samfundsbeskrivelse

Ove Outzen, lektor, cand.mag., souchef, CVU Sønderjylland

Ane Bonnesen Wex, lærer, cand.mag., Øster Farimagsgade Skole

Lars Søndergaard, lektor, cand.phil., N. Zahles Seminarium, CVU København & Nordsjælland

Leon Dalgas Jensen, lektor, cand.mag. ph.d., Københavns Dag- og Aftenseminarium, CVU Storkøbenhavn

Hans Dorf, lektor, cand.phil. et pæd., ph.d., Odense Seminarium, CVU-Fyn

Claus Haas, adjunkt, ph.d., Danmarks Pædagogiske Universitet, Institut for Pædagogisk Antropologi

John Christensen, lærer, Mørkhøj Skole i Gladsaxe

Lene Rasmussen, lærer, cand.pæd., Sanderumskolen, formand for Foreningen af lærere i historie og samfundsfag,

Bodil Horn, Kontorchef, Afdelingen for grundskole og folkeoplysning, Undervisningsministeriet

1.2 Udvalgets kommissorium

Udvalget blev nedsat med følgende kommissorium:

- Baggrund

Det fremgår af regeringens debatoplæg til Globaliseringsrådet ”Verdens bedste folkeskole - vision og strategi”, august 2005, under afsnittet ”Initiativer til styrket faglighed inden for de grundlæggende fagområder”, at der skal ske en styrkelse af de kulturbærende fag. Regeringen ønsker, at samfundsfag skal opbygge elevernes forståelse for den verden, der omgiver dem, og forberede dem til medbestemmelse, medansvar, rettigheder og pligter i et samfund med ligeværd, frihed og folkestyre.

Endvidere lægger regeringen vægt på, at eleverne gennem undervisningen i samfundsfag får forståelse for erhvervs- og produktionsstrukturens betydning for udvikling af det danske samfund i en stadig mere globaliseret verden.

Regeringen har den 7. december 2005 fremsat lovforslag, som bl.a. indebærer, at samfundsfag opnår status af prøvfag. Konsekvenserne heraf skal indgå i udvalgets vurderinger.

I samfundsfag arbejdes systematisk med elevernes demokratiske dannelse. Eleverne skal vide, at de både har rettigheder og pligter, når de er sammen med andre, og de skal som voksne kunne fungere i det danske demokrati. Eleverne skal kende den omgivende verden, herunder de vigtigste samarbejdsorganisationer.

Undervisningen i samfundsfag skal give eleverne viden om, hvordan demokratiet er opbygget, og hvordan borgerne har formel og reel politisk indflydelse. Eleverne skal også undervises i demokratisk adfærd, så de lærer at lytte til andres synspunkter, at sætte sig ind i andres situation og at respektere andres holdninger, meninger og tro.

- Udvalgets opgaver

Der nedsættes et udvalg for samfundsfag bestående af eksperter, forskere og eventuelt embedsmænd, der skal udarbejde anbefalinger til, hvordan samfundsfag kan styrkes. Udvalget skal som grundlag herfor vurdere de nuværende faglige beskrivelser - Faghæfte 5.

Udvalgets vurderinger skal især sætte fokus på vægtningen mellem fagets fire kundskabs- og færdighedsområder samt fagets formål og rolle som kulturbærende fag. Fagets fire kundskabs- og færdighedsområder er:

- Menneske og stat
- Menneske og samfund
- Menneske og kultur
- Menneske og natur

Endvidere skal udvalget overveje, hvordan fagets kommende status som prøvfag bedst udmøntes gennem de faglige beskrivelser.

Udvalget til styrkelse af samfundsfag i folkeskolen skal

- Vurdere nuværende systematik og progression i faget i forhold til et to-årigt forløb.
- Vurdere nuværende slut- og trinmåls balance mellem *kundskaber* om indhold og *færdigheder* i at analysere, vurdere og formidle indhold.
- Vurdere de nuværende faglige beskrivelser vægtning af politiske, økonomiske, sociale og kulturelle aspekter.
- Vurdere om fagets nuværende slut- og trinmål i tilstrækkelig grad sikrer elevernes kendskab til erhvervslivet.
- Vurdere, hvilken betydning fagets kommende status som prøvfag bør få for de faglige beskrivelser.
- Vurdere væsentlige muligheder for yderligere tiltag til styrkelse af samfundsfag.

Udvalget bør tage udgangspunkt i en omprioritering fra den nuværende indsats til en mere målrettet indsats. Udvalget bør således lægge vægt på initiativer, som ikke indebærer offentlige merudgifter.

Udvalgets formand og medlemmer udpeges af undervisningsministeren, og sekretariatsfunktionen varetages af Undervisningsministeriet. Udvalget færdiggør sit arbejde senest den 15. juni 2006.

1.3 Udvalgets arbejde

Udvalget holdt sit første møde den 2. marts 2006 og har i perioden herfra og til den 15. juni 2006 afholdt yderligere 6 møder. Møderne har først og fremmest været benyttet til at drøfte samfundsfags formål, fokus, indhold og undervisning, den kommende prøve og det gældende faghæfte. Udvalgets medlemmer har løbende skrevet oplæg til møderne, ligesom udvalgets rapport i vid udstrækning bygger på medlemmernes egne tekster.

Udvalgets rapport afgives i enighed.

Rapporten fokuserer på, at en styrkelse af samfundsfag i folkeskolen er afhængig af en styrkelse af fagets faglige og metodiske indhold samt en sikring af, at lærerne har de fornødne kompetencer til at undervise herudfra. I praksis skal undervisning i aktuelle problemstillinger, der er vedkommende for eleverne, fortsat være fagets bærende pædagogiske tilgang, men problemstillingerne skal i større udstrækning, end det er tilfældet i dag, ses i sammenhæng med fagets centrale teorier, metoder og begreber.

2. Sammenfatning af udvalgets anbefalinger

Udvalget har blandt flere anbefalinger udpeget nedenstående ti hovedanbefalinger. Rækkefølgen er ikke et udtryk for en prioritering, men følger rapportens disposition.

1. Faghæfte nr. 5 – Samfundsfag – skal omskrives, så hæftet bliver enklere at arbejde med for lærerne. Der skal i det kommende faghæfte lægges vægt på fagets formål, fokus og indhold. (Rapportens afsnit 3)
2. Fagets formål ændres, så det fremhæver viden om samfundet og dets historiske forandringer, kritisk sans og refleksivitet, socio-kulturel opmærksomhed og demokratisk dannelse og samfundsmæssig deltagelse. (Rapportens afsnit 5)
3. Demokratisk dannelse er en opgave, som samfundsfag er særlig forpligtet på. (Rapportens afsnit 6)
4. Undervisningen i samfundsfag skal ud fra forskellige perspektiver have fokus på samfundet, dets historiske forandringer og globaliseringen. (Rapportens afsnit 7.1 og 7.2)
5. Samfundsfag er et opsøgende og udadvendt problemorienteret fag, som med metodisk fokus på teori og empiri, arbejder med handlemuligheder og værdi- og holdningsdiskussioner. (Rapportens afsnit 7.1 og 7.3)
6. Indholdet i samfundsfag sammenfattes i følgende tre kundskabsområder: Magt, beslutningsprocesser og demokrati, Produktion, arbejde og forbrug samt Socialisation, kultur og identitet. (Rapportens afsnit 8.5)
7. Trinmålene afskaffes og der udformes alene slutmål for faget. Slutmålene skal formuleres ud fra en progressionstænkning, som omfatter følgende aspekter: *viden* af faktisk og teoretisk art; *færdighed* i at fremskaffe og perspektivere viden ved brug af fagets metoder, teorier og begreber; *færdighed* i at reflektere og vurdere både analytisk og normativt; og endelig *handlefærdighed* og *initiativ* med henblik på videre uddannelse og samfundsliv. (Rapportens afsnit 8.4)
8. Samfundsfagsundervisningen skal varetages af liniefagsuddannede samfundsfagslærere med ajourført fagdidaktisk viden sikret gennem grund-, efter- og videreuddannelse. (Rapportens afsnit 9.3)
9. Der skal udformes lærebøger, som uafhængigt af aktuelle problemstillinger gennemgår fagets teorier, metoder og begreber. (Rapportens afsnit 9.4)
10. Prøven i samfundsfag bør på sigt være mundtlig. (Rapportens afsnit 10)

3. Vurdering af Faghæfte nr. 5 – Samfundsfag

3.1 Omfang og overordnet systematik

Det gældende faghæfte om samfundsfag er udformet med en systematik, som er fælles for alle faghæfterne i folkeskolen. Det giver mulighed for at orientere sig på tværs af fagene, men det har medført, at faghæftet for samfundsfag har fået et omfang, der gør det vanskeligt at benytte i praksis.

Mange samfundsfaglærere underviser i flere forskellige fag. Der er en risiko for, at kombinationen af fagets relativt lille timetal og et omfattende faghæfte medfører, at mange lærere, der kun har en enkelt klasse i samfundsfag, i praksis ikke har ressourcer til at sætte sig tilstrækkeligt ind i kravene til faget. Et kortere og mere fokuseret faghæfte vil kunne afhjælpe denne svaghed.

Faghæftet bør være et arbejdsredskab for læreren i dennes planlægning af undervisningen. Det skal derfor udformes, så fagets centrale faglighed er tydeligere for læserne. Og det skal tydeliggøres, hvordan denne faglighed skal anvendes i undervisningen. Det vil samtidig give forældre og andre interesserede mulighed for at orientere sig om faget.

Ud over at være for omfattende virker hæftet i sin nuværende udformning ofte for løst og uforpligtende. F.eks. står der, at eleverne skal lave undersøgelser, hvor de benytter fagets metoder. Men der angives ikke hvilke metoder faget benytter sig af, eller hvornår eleverne skal lære dem. Der er behov for, at det af hæftet fremgår, hvilke metoder, teorier og begreber det forventes, at eleverne kender til og kan anvende.

Udvalget anbefaler, at faghæftet bygges op over følgende kapitler:

- Formål med faget
- En uddybning af fagets formål
- Fagets fokus (eller signalement)
- Fagets indhold og progression
- Slutmål

3.2 Faghæftets enkelte afsnit

Det er udvalgets opfattelse, at formålet med faget bør udbygges, så det fremstår tydeligere og med større vægt for faget end hidtil. Det gældende formål bør efter udvalgets opfattelse justeres, så det i højere grad fremhæver følgende fire centrale mål:

- Viden om samfundet og dets historiske forandringer
- Kritisk sans og refleksivitet
- Socio-kulturel opmærksomhed
- Demokratisk dannelse og samfundsmæssig deltagelse

Rapporten indeholder forslag til et nyt formål og en nærmere beskrivelse heraf.

Ligeledes bør afsnittet med fagets signalement udbygges, så det rummer en beskrivelse af fagets perspektiver og arbejdsformer. Afsnittet foreslås omdøbt til fagets fokus. Rapporten indeholder anbefalinger af, hvad der bør indgå heri.

I det gældende signalement indgår fire centrale kundskabs- og færdighedsområder: Menneske og stat, Menneske og samfund, Menneske og kultur samt Menneske og natur. Udvalget foreslår, at de centrale

kundskabs- og færdighedsområder flyttes fra fagets signalement til et nyt afsnit om fagets indhold. Udvalget foreslår i rapporten en anden opdeling af fagets indhold på tre centrale kundskabsområder.

Undervisningsvejledningen kan med fordel tages ud af hæftet og i stedet lægges på Undervisningsministeriets hjemmeside. Derved vil det både blive muligt at koncentrere faghæftet om fagets formål, fokus og indhold samtidig med, at undervisningsvejledningen løbende kan justeres, efterhånden som der bliver behov for det.

Afsnittet ”Beskrivelser” kan med fordel helt udgå af hæftet. Det har i sin nuværende udformning ingen selvstændig rolle i hæftet og breder sig i praksis over flere af de andre afsnit.

Det er ikke muligt i faghæftet at, se hvilken form for progressionstænkning hæftet bygger på. Rapporten indeholder et forslag til en progressionsopdeling, som med fordel kan indtænkes i fagets praksis. Denne progression bygger på forskellige niveauer i forståelse frem for i klassetrin.

De mål, der formuleres for faget, skal være afpasset fagets vejledende timetal. Med 2 timer om ugen i 8. og 9. klasse, har samfundsfag et relativt lille timetal. I faghæftet er der formuleret mange mål - både som trinmål efter både 9. og 10. klasse samt slutmål efter 9. klasse. Der er en fare for, at de mange mål medvirker til at gøre det vanskeligt at få et overblik over faget. Det kan medføre, at det kan være vanskeligt at nå alle målene, så lærerne blot udvælger de mål, den enkelte ønsker at opfylde. Der er således et misforhold mellem fagets timetal og omfanget af de slut- og trinmål, der er angivet i faghæftet.

Udvalget anbefaler, at trinmålene afskaffes, og at der alene formuleres slutmål efter 9. klasse.

4. Vurdering af fagets nuværende praksis

Samfundsfag blev under navnet samtidsorientering indført i folkeskolens 8. og 9. klasse i 1976. Faget havde tre timer (vejledende) i såvel 8. som 9. klasse. I 1993 fik faget - efter at en kvalitetsrapport (KUP-rapporten) havde peget på en lidt løs og tilfældig undervisning - sit nuværende navn. Samtidig blev fagets læseplan strammet op, og der blev indført centrale kundskabs- og færdighedsområder. Faget blev samtidig sløjfet i 8. klasse og fik i stedet fem timer i 9. klasse.

I 2002 blev de centrale kundskabs- og færdighedsområder ændret til Klare Mål, og disse blev i 2004 ændret til Fælles Mål. Samtidig blev samfundsfag indført i 8. klasse fra og med 2005, således at faget nu har 60 klokketimer pr. år svarende til 2 ugentlige lektioner i 8. og 9. klasse.

Udvalget konstaterer, at der har været tale om en løbende styrkelse af fagets profil samtidig med, at faget er blevet svækket af et stadig mindre vejledende timetal.

Fagets rammer siger imidlertid ikke nødvendigvis meget om fagets praksis, især fordi der fra samtidsorienterings indførelse i 1976 og op til 2006 ikke har været afsluttende prøve i faget. Vores viden om praksis i faget er derfor sporadisk, men en landsdækkende samfundsfagsundersøgelse i 2001 af fagets lærere og en tilsvarende undersøgelse i 2006 af eleverne og deres viden og færdigheder og holdninger til faget giver dog et vist indblik i, hvordan faget praktiseres.

4.1 Lærerne i faget

Kun et mindretal af fagets lærere har en liniefagsuddannelse i faget, og der er meget få efteruddannelsesmuligheder. Denne situation genkendes fra en række andre fag, men situationen forekommer med kun 22 pct. liniefagsuddannede blandt dem, der underviser i samfundsfag i 2001, at være særlig grell. Det skyldes muligvis, at faget ofte varetages af den historielærer, der allerede kender klassen, eller af en af klassens øvrige lærere – som oftest dansklæreren. Halvdelen af de lærere, der blev interviewet i samfundsfagsundersøgelsen, fandt deres kvalifikationer tilstrækkelige til trods for, at kun få af dem havde en liniefagsuddannelse bag sig. Det kunne tyde på en ikke-faglig tilgang til faget. Lærerne tillod sig da også en vis frihed til at fortolke de centrale kundskabs- og færdighedsområder. Det siger lærerne selv, men det kommer også til udtryk i valg af emner.

4.2 Indhold i faget

Emnerne holder sig stort set inden for rammerne af de fælles mål (tidligere CKF'ere), men de fordeler sig ikke jævnt over fagets centrale kundskabs- og færdighedsområder. Det viser både undersøgelsen i 2001 og 2006. Fx er emner om økonomiske forhold og miljø stort set fraværende i undervisningen. Populære emner ligger tæt på elevernes hverdag, fx stoffer, eller er dagsaktuelle som fx Muhammedtegningerne og terror. De samfundsfagslærere, som også har klassen i andre fag, bruger ofte muligheden for at lade faget indgå i tværgående emner og problemstillinger. Det er ikke altid nemt at finde det samfundsfaglige perspektiv i disse emner, der fx kan handle om 2. Verdenskrig (sammen med historie) eller etik (sammen med kristendomskundskab).

4.3 Arbejdsformer

Der bruges flere forskellige arbejdsformer i samfundsfag, og stort set alle lærere benytter klassesamtaler om aktuelle emner. Denne arbejdsform er populær hos eleverne, der gerne vil diskutere politiske emner. På de fleste skoler er der også en vis form for skriftlighed i faget, men det er meget forskelligt, om der er større gruppearbejder og egentlige projektarbejder, selv om de elever, der deltager i projektarbejde, er glade for denne arbejdsform.

Der er sjældent lektier i samfundsfag eller andre krav om forberedelse til timerne, og eleverne har sjældent undervisningsmaterialer med hjem. Der kan være forskellige forklaringer på denne situation. Mangel på tidssvarende undervisningsmaterialer på skolen eller en erkendelse af, at eleverne ikke forbereder sig alligevel. Såvel lærere som elever giver ofte den manglende afsluttende prøve skylden for det lave ambitionsniveau i faget.

4.4 Undervisningsmaterialer

Forlagene udsendte, efter at samtidsorientering blev indført i 1976, et større antal ”emnehæfter” til faget i god tråd med traditionen fra den tidligere orienteringsundervisning. Hæfterne fik en tendens til at brede sig over flere fag og uden en egentlig samfundsfaglig tilgang, og de blev ofte markedsført med ”også velegnet til samfundsfag/samtidsorientering”. Med indførelsen af samfundsfag i 1993, hvor faget fik en tydeligere profil, kom der flere grundbøger til faget, og den stadige opdatering af disse ”grundbogssystemer” tyder på, at der må være en vis efterspørgsel efter grundbøgerne på skolerne. Samfundsfagsundersøgelserne viser imidlertid, at såvel lærere som elever foretrækker mere aktuelt materiale fra aviser, TV og internet. Grundbøgerne bruges som supplerende opslagsværker. Den kernefaglighed med præsentation af begreber, teorier og metoder, som grundbøgerne giver (eller bør give), har dermed en mindre vægt end i andre fag, hvor grundbøger er faste ”taskebøger”, altså bøger eleverne har med hjem og bruger som forberedelse.

4.5 Interesse for faget

Mange eleverne er glade for faget, og det gælder også politiske emner, når de foregår som diskussioner og projektarbejde, hvor eleverne selv kommer på banen. Derimod kniber det med interessen, når det gælder mere systematisk tilegnelse af faktuel viden og arbejde med fagets begreber og teorier. Derfor kniber det også med elevernes sammenhængsforståelse og kategoriale dannelse. I den kvalitative del af samfundsfagsundersøgelsen i 2006 kunne stort set ingen elever redegøre for forskellen på Folketinget og regeringen.

Selv om faget interesserer mange elever, er der også en gruppe i hver klasse – måske fra 1/3 og op til halvdelen af eleverne, der ikke udtrykker interesse for eller yder noget i faget. En styrkelse af et fag som samfundsfag, der handler om demokratisk dannelse og kompetencer til at begå sig i samfundet, bør omfatte alle elever.

5. Samfundsfags formål

Dette kapitel indeholder udvalgets forslag til en nyformulering af fagets formål, samt en udbygning af de elementer, der indgår i formålet. Udvalget finder, at det er nødvendigt, at faghæftet udbygger formuleringerne i formålet, så de elementer, der indgår heri, kommer til at indtage en stærkere position i den daglige undervisning.

5.1 Formål

Udvalget foreslår, at formålet for faget får følgende formulering:

Formålet med undervisningen i samfundsfag er, at eleverne opnår viden om samfundet og dets historiske forandringer.

Eleverne skal udvikle kritisk sans, kompetencer og et personligt tilegnet værdigrundlag, der gør det muligt for dem at deltage kvalificeret og engageret i samfundsudviklingen.

Undervisningen skal bidrage til, at eleverne forstår sig selv og andre som en del af samfundet, som de både påvirkes af og påvirker, og at de forstår hverdagslivet i et samfundsmæssigt og historisk perspektiv.

Undervisningen skal bidrage til, at den enkelte elev kender til og i praksis respekterer samfundets demokratiske spilleregler og grundværdier.

5.2. Uddybende overvejelser om formålet

- Viden om samfundet og dets historiske forandringer

Et af formålene med undervisningen i samfundsfag er, at eleverne erhverver viden om samfundet og dets historiske forandringer.

Eleverne skal opnå en forståelse af det samfund, de lever og virker i, sådan at de bedre kan indgå medbestemmende og selvbestemmende i samfundslivet. Undervisningen skal bidrage til, at eleverne forstår sig selv som en del af samfundet, som de både påvirkes af og påvirker og får mulighed for at placere hverdagslivet i et samfundsmæssigt og historisk perspektiv.

Formålet med undervisningen er også, at eleverne opnår forståelse af samfundets historicitet, sådan at samfundet ikke opfattes som en naturlig, selvfølgelig eller uforanderlig størrelse. Samfundet ændrer sig konstant, og det gør vores forståelser af samfundet også. Eleverne skal opnå indsigt i, hvordan forståelser af samfundet og dets forandringer bliver til i et refleksivt samspil mellem fortidsfortolkninger og fremtidsforventninger.

Det er et formål med undervisningen, at eleverne opnår viden om og forståelse af samfundet, sådan at de kan indgå aktivt i samfundslivet og har forudsætninger for selv og sammen med andre at bidrage til samfundsudviklingen på både lokalt, nationalt, europæisk og globalt niveau.

- Kritisk sans og refleksivitet

Undervisningen har et kritisk metodisk perspektiv og har som formål, at eleverne udvikler kritisk sans og metodiske færdigheder i at iagttage samfundsforhold og formulere, analysere og vurdere aktuelle samfundsmæssige problemstillinger. Undervisningen skal give eleverne indsigt i, at der findes modsat-

rettede interesser og divergerende opfattelser af, hvad der er gyldig viden om samfundet; og at der ofte er uenighed om og diskussion af beskrivelser, teorier og begreber om samfundet; og at formuleringen af samfundsmæssige forhold kan være led i kampen for indflydelse. Samfundsfaglige teorier, begreber og metoder er selv knyttet til økonomiske, sociale og politiske positioner i samfundet, og må derfor også kunne gøres til genstand for kritisk refleksion og undersøgelse.

- **Socio-kulturel opmærksomhed**

Undervisningen skal bidrage til elevernes indsigt i, hvordan de er kulturskabte såvel som kulturskabende. Eleverne skal udvikle indsigt i hverdagslivets sociale spilleregler og i hvordan vi taler, tænker og handler indenfor rammerne af sociale og kulturelle betydningsdannelse. Eleverne skal samtidig opnå forståelse for, hvordan de selv er kulturskabende gennem deres egen betydningsdannende praksis.

Undervisningen skal bidrage til, at eleverne udvikler indsigt i muligheder for at handle indenfor og på tværs af de forskellige fællesskaber, de har relationer til, og indsigt i de forskellige sociale inklusions- og eksklusionsprocesser, der er knyttet hertil.

Undervisningen skal bidrage til, at eleverne opnår kompetencer i at håndtere de identitetspolitiske positioner, de udsættes for og indgår i.

Undervisningen skal give eleverne mulighed for at indleve sig i helt andre menneskelige livsomstændigheder end deres egne. De skal opnå forståelse af menneskelivets mangfoldighed og af kulturmøder og kulturkonflikter i en globaliseret verden.

- **Demokratisk dannelse og samfundsmæssig deltagelse**

Ikke mindst er det et formål med faget at bidrage til elevernes demokratiske dannelse. Dette uddybes i det næste kapitel.

6. Demokratisk dannelse som formål og mål

I dette afsnit uddyber udvalget sin forståelse af demokratisk dannelse som formål og mål med faget samfundsfag. Det skal understreges at demokratisk dannelse er et formål for hele skolen, men faget samfundsfag har særlige opgaver her.

Undervisningen skal bidrage til, at eleverne opnår kompetencer og erfaringer, der gør det muligt for dem at deltage engageret og aktivt i demokratiet.

De skal opnå fortrolighed med en demokratisk politisk kultur, hvor borgerne på baggrund af sikrede politiske rettigheder som ytrings- og organisationsfrihed, lige og almindelig valgret og princippet om retssikkerhed kan deltage ligeværdigt i den politiske proces.

Eleverne skal opnå viden om og lære i praksis at respektere demokratiske spilleregler og værdier.

Dette stiller en række konkrete krav til undervisningen og har konsekvenser for fagets slutmål. Det drejer sig både om kundskaber, færdigheder, personlig stillingtagen, deltagelseserfaring og engagement.

6.1 Kundskabsområder af betydning for demokratisk dannelse

Undervisningen i samfundsfag skal bidrage til at eleverne får:

- Viden om demokrati som politisk idé
  - demokratiet som politisk idé
  - forskellige demokratiopfattelser og former for demokratisk deltagelse
  - folkesuverænit, retsstaten og retssikkerhed
  - menneskerettigheder
- Viden om de politiske strukturer og processer i Danmark og EU og på globalt plan
  - demokratiet som styreform, dets historiske udvikling og globale udbredelse
  - ikke-demokratiske styreformer
  - den parlamentariske styreform i Danmark, herunder magtdelingen
  - demokratiet på stats-, regions- og kommuneniveau
  - det europæiske samarbejde i EU og internationalt samarbejde
  - borgernes rettigheder og pligter i Danmark og EU
  - ikke-parlamentariske, demokratiske indflydelses- og deltagelsesformer
  - arbejdspladsdemokrati
  - den demokratiske styring af skolen og demokratiet i skolen
- Viden om politiske opfattelser
  - de klassiske politiske ideologier
  - de politiske partier i Danmark og EU og deres politiske hovedopfattelser,
  - hovedtemaerne på den politiske dagsorden i dansk, europæisk og global politik
  - politiske opfattelser og deres sammenhæng med sociale, økonomiske og kulturelle forhold
  - politiske alliancer, skillelinjer og konflikter
- Viden om politisk kommunikation, politisk retorik og mediernes rolle i politik

Slutmålene for samfundsfag bør omfatte, at eleverne har kundskaber på disse områder. Nogle af områderne bør dog varetages af faget historie og indgå i dette fags slutmål. Det bør afklares nærmere, hvilke af disse kundskabsområder der hører under historie, og hvilke der hører under samfundsfag.

6.2 Færdigheder af betydning for demokratisk dannelse

Demokratiske beslutningsprocesser vedrører samarbejde og alliancer, konflikter og interesse modsætninger i befolkningen. Derfor indebærer kompetence til demokratisk deltagelse også en række politiske færdigheder i forhold til at indgå i sådanne processer. Skolen skal bidrage til udvikling af disse færdigheder, og undervisningen i faget samfundsfag skal derfor skabe mulighed for, at eleverne udvikler:

- Refleksivitet
  - at kunne klargøre og reflektere over egne interesser, positioner, holdninger og mål
  - at kunne overveje forholdet mellem mål og midler og hensigtsmæssigheden af egne og andres handlinger i forhold til involverede interesser, positioner, holdninger og mål
- Kommunikative færdigheder
  - at kunne artikulere og kommunikere egne interesser, positioner, holdninger og mål
  - at kunne aflæse kommunikerede politiske budskaber
- Sociale færdigheder
  - at kunne håndtere konflikt-, samarbejds- og forhandlingssituationer med demokratiske midler herunder indgå i en demokratisk samtale
- Metodiske færdigheder og kritisk sans
  - at kunne identificere, formulere og undersøge samfundsmæssige problemstillinger
  - at kunne tage kritisk stilling til argumentation og dokumentation og selv kunne argumentere og dokumentere

Udvikling af disse grundlæggende færdigheder indgår i samfundsfag samt i flere andre af skolens fag og aktiviteter blandt andet ved

- at undervisningen giver eleverne mulighed for at arbejde med samfundsmæssige problemstillinger,
- at skolens dagligliv rummer samarbejdsprocesser, beslutningsprocesser og værdidiskussioner, der hviler på demokratiske principper, og
- at eleverne, hvor det er muligt og relevant med udgangspunkt i skolens arbejde, kan deltage i den demokratiske proces i samfundet f. eks. gennem at kommunikere med offentlighed og politikere.

6.3 Personlig stillingtagen og samtaleetik

Undervisningen i samfundsfag tilbyder både et rum med en saglig baseret dagsorden og et rum for værdi- og holdningsdiskussioner.

I faget er der en faglig dagsorden og en faglig systematik, som ikke forhandles med udgangspunkt i holdningspositioner. Selvom eleven er uenig i teorier og politiske opfattelser, skal eleven alligevel lære om disse og kunne undersøge dem på et fagligt og sagligt grundlag. Den faglige dagsorden kan ikke afvises af elever med henvisning til politiske, religiøse, nationale eller lignende værdi- og holdningspositioner. Centrale samfundspolitiske holdninger er nok et kundskabsområde i faget, som skal undersøges sagligt, men samtidig skal undervisningen også engagere til personlig stillingtagen til sådanne centrale holdninger. Skellet mellem hvornår vi beskæftiger os kritisk undersøgende med sagsforhold, og hvornår vi diskuterer holdninger til disse sagsforhold, bør gøres klart for eleverne.

Formålet med at skabe et rum for vigtige værdi- og holdningsdiskussioner er at indføre eleverne i diskussionernes indhold, at give dem færdigheder i en demokratisk samtale og endelig at give eleverne mulighed for en personlig værdiafklaring, ikke mindst afklaring i forholdet til demokratiets værdigrundlag.

Det demokratiske samfund er ikke statisk. Dels har vi historisk set hvordan udviklingen af demokratiske samfund sker i kamp med anti-demokratiske positioner, dels har demokratiske samfund typisk gen-

nemløbet en lang historisk demokratiseringsproces. I denne demokratiseringsproces er der forskellige opfattelser af demokrati involveret, og undervisningen skal derfor give eleverne grundlag for personlig stillingtagen til sådanne demokratiopfattelser.

Skolen skal ikke kun oplyse om demokrati, men skal også i praksis bygge på og håndhæve demokratiske værdier i skolens hverdag og undervisning. I den forstand formidler skolen demokratiets værdier videre til eleverne, og lærer eleverne at respektere demokratiets spilleregler, som led i deltagelse i et demokratisk samfund. I et demokratisk samfund bygger skolen på åndsfrihed, der også omfatter friheden til kritik af demokratiet og retten til frit at udvikle sit eget personlige værdigrundlag. Dette må blandt andet ske i det rum for værdi- og holdningsdiskussioner, som undervisningen skal skabe. Dette rum skal hvile på en etik for den demokratiske samtale, hvor der hersker ligeværd, ytringsfrihed og åndsfrihed. Her er tanken fri, og skolen møder her alle børn med anerkendelse og respekt uafhængigt af hvilke værdier, opfattelser og normer, de har med sig. Alle har ret til at blive hørt på lige fod og sige deres oprigtige mening i gensidig respekt for hinanden. Det skal være muligt på denne måde at tage store og vanskelige værdidiskussioner op i undervisningen.

6.4 Demokratisk erfaring og engagement

Demokratisk dannelse bygger også på praktisk erfaring med demokratiske processer og engagement i forhold til at indgå i dem. Skolen skal derfor i sin undervisning og dagligdag rumme problemstillinger og deltagelsesformer, som gør det muligt for eleverne at opnå egne erfaringer med og motivation for demokratisk deltagelse.

Elevernes demokratiske deltagelse kan vedrøre såvel undervisningen som skolens styring og forbindelsen mellem skolen og det omgivende samfund. Deltagelsesformerne kan spænde fra diskussion og argumentation over rollespil og øvelser til reel demokratisk sagsbehandling og konfliktløsning i elevråd og classesammenhæng eller f. eks. elevernes deltagelse i offentlig debat eller i diskussioner med inviterede politikere, erhvervsfolk, organisationsfolk, eksperter og lignende.

Eleverne kan have berettigede forventninger om, at demokratiske processer er autentiske og ikke blot har ”som om”-karakter, selv om skolens opgave er at forberede til demokratisk deltagelse gennem undervisning. Det er væsentligt at klargøre for eleverne, hvornår de befinder sig i et ”didaktisk rum” med vægt på læring om demokrati eller i et ”politisk” rum, hvor de øver sig i demokrati ved at udøve faktisk indflydelse. Deltagelsesformerne skal være meningsfulde for eleverne, men også være tilpasset til, at de er børn og ikke kan deltage som fuldt ud myndige politiske aktører, men skal lære om og opnå erfaringer af betydning for deres fremtid som politiske aktører.

Det er afgørende at være opmærksom på, at elever i kraft af deres forskellige familiemæssige, sociale og kulturelle baggrund har vidt forskellige erfaringer, holdninger og kompetencer i deres ”demokratiske bagage”. Undervisningen må derfor tilrettelægges og de konkrete temaer og problemstillinger udvælges og formuleres, så der skabes gunstige rammer og muligheder for, at eleverne trods forskelle i ressourcer og erfaringer kan engagere sig i demokratiske problemstillinger og deltagelsesformer. Det kan derfor også betragtes som en væsentlig forudsætning for den demokratiske dannelse, at læreren ikke blot er fagligt velfunderet, men også fremtræder med engagement i demokratiets problemer og med lydhørhed over for elevernes forudsætninger for deltagelse.

7. Fagets fokus

Det er udvalgets opfattelse, at det gældende signalement for faget bør erstattes af et udbygget afsnit om fagets fokus, som indeholder fagets perspektiver og arbejdsformer.

7.1 Fokus

Udvalget anbefaler at samfundsfag får følgende fokus:

Undervisningen i samfundsfag har fokus på det globaliserede samfund og dets historiske forandringer. Samfundet undersøges ud fra forskellige perspektiver:

- lokale, nationale, regionale og globale perspektiver,
- økonomiske, politiske, sociale og kulturelle perspektiver,
- aktuelle og historiske perspektiver,
- aktør- og strukturperspektiver,
- konflikt- og fællesskabsperspektiver,
- natur- og miljøperspektiver.

Der fokuseres på undersøgelse af aktuelle samfundsmæssige problemstillinger, og hvor det er relevant ledes frem mod at udvikle og diskutere mulige løsninger på problemstillingerne. Der indgår værdi- og holdningsdiskussioner i undervisningen.

Der arbejdes metodisk med dokumentation og argumentation gennem inddragelse af empiri og brug af samfundsfaglige metoder, teorier og begreber.

Undervisningen er opsøgende og udadvendt, sådan at eleverne kommer i kontakt med det omgivende samfund.

7.2 Fagets perspektiver

- Lokale, nationale, regionale og globale perspektiver

Selvom samfundet er organiseret på mange niveauer i f. eks. subkulturer, lokalsamfund, nationer, statsdannelser, regioner og globalt, så fødes det enkelte menneske ind i et konkret samfund og er i den forstand lokaliseret i bestemt tid og sted. Det enkelte menneske er lokaliseret, men samtidig en del af et globaliseret samfund, hvor begivenheder fjerne steder har lokal virkning og betydning, og hvor lokale begivenheder har global betydning.

Samfundet kan derfor anskues i både et lokalt, nationalt, regionalt og globalt perspektiv, og det er væsentligt, at undervisningen gør dette. Det vil give eleverne mulighed for at forstå, hvordan deres eget lokaliserede hverdagsliv kan ses i et globalt perspektiv, og give dem mulighed for at sætte globale begivenheder og udfordringer ind i et realistisk hverdagslivsperspektiv. Dette er ikke mindst nødvendigt i kraft af, at skræmmende begivenheder med global betydning i stigende grad gør sig gældende i børn og unges hverdag. En sådan undervisning vil også give eleverne mulighed for at forstå sig selv som deltagere i samfundet på flere niveauer. Vi indgår i forskellige samfundsmæssige sammenhænge og fællesskaber og kan på én gang forstå os selv f. eks. som Brøndby-fan, borger i kommunen, dansker, europæer og verdensborger.

- Politiske, økonomiske, sociale og kulturelle perspektiver

Samfundets politiske aspekter vedrører magt og beslutningsprocesser. Indsigt i disse magtforhold og beslutningsprocesser på mange samfundsplaner har betydning for den politiske deltagelse i samfundet. Politiske processer påvirkes af de politiske strukturer og institutioner, der findes i et samfund, og i et demokratisk samfund er det derfor vigtigt at have kendskab hertil. Mange politiske aktører søger at påvirke samfundsudviklingen ud fra bestemte værdisyn, politiske og identitetspolitiske positioner og sociale og økonomiske interesser. Det har desuden betydning for politisk deltagelse at kunne forstå og gennemskue de politiske aktørers hensigter og interesser. Samtidig må eleverne have mulighed for selv at tage personlig stilling til centrale politiske spørgsmål. Børn og unge er selv udsat for politisk påvirkning og inddraget i politiske processer. Samtidig skal de forberedes til at deltage i voksenlivets politiske praksis. Undervisningen må derfor have fokus på politik i bred forstand.

Samfundets økonomiske aspekter vedrører produktion og fordeling i bred forstand og har afgørende betydning for den samfundsmæssige velfærd og for det enkelte menneskes levevilkår og udviklingsmuligheder. Hertil hører de økonomiske processers påvirkning og afhængighed af naturgrundlaget som helt overordnet rammebetingelse for vores samfundsmæssige liv. En række væsentlige politiske konflikter og uenigheder i samfundet drejer sig om økonomi. Økonomiens globalisering har indvirkning på økonomien i hverdagen, og økonomi spiller en stor rolle i det enkelte menneskes liv. Eleverne er i deres hverdagsliv i tæt berøring med samfundsökonomien alene i kraft af deres rolle som forbrugere, hvilket åbner mulighed for, at der netop med fokus på økonomi kan rettes opmærksomhed på hverdagslivet i et samfundsmæssigt perspektiv. Undervisningen må derfor have fokus på økonomisk udvikling, økonomiske drivkræfter og økonomisk politik og se det som forudsætning for at give eleverne mulighed for at forstå deres eget hverdagslivs økonomi.

Samfundets sociale og kulturelle aspekter vedrører individers og grupper sociale relationer og betydningskabende praksis. Disse processer har stor betydning for samfundets udvikling og for det enkelte menneskes vilkår i samfundet. Eleverne er selv involveret i disse processer, og de indgår i en socialisations- og identitetsdannelsesproces, som har stor betydning for deres hverdagsliv og personlige udvikling. Det er væsentligt, at undervisningen bidrager til elevernes indsigt i disse processer. Aktuelt ser vi, hvordan identitetspolitik på både lokalt og globalt plan væsentligt påvirker børn og voksnes hverdagsliv. Samfundets sociale og kulturelle udvikling rejser store, vanskelige spørgsmål også i børn og unges eget liv. Det er derfor vigtigt, at undervisningen har fokus på dette.

Undervisningen har fokus på samfundet som helhed, dels fordi helhedsforståelse har betydning for elevernes udvikling af deltagelseskompetencer, og fordi det også giver mulighed for at forstå samfundsmæssige fænomener ud fra flere perspektiver og se sammenhænge mellem økonomiske, politiske, sociale og kulturelle forhold.

De politiske, økonomiske, sociale og kulturelle perspektiver skal ses i sammenhæng med samfundsfags tre kundskabsområder, som fremgår af afsnit 8.

- Aktuelle og historiske perspektiver

Undervisningen bør have fokus på centrale aktuelle samfundsmæssige emner og problemstillinger. Det aktuelle perspektiv kan dog ikke undvære et historisk. Samfundet er ikke statisk, men en kompleksitet af kontinuitet og forandring, som må undersøges historisk. Også vores forståelser af samfundet er i forandring. Det er væsentligt, at undervisningen har fokus på denne kontinuitet og forandring. Herved bidrager undervisningen til, at eleverne opnår forståelse af samfundets historicitet, og for, at svarene på aktuelle samfundsmæssige problemstillinger kan være med til at understøtte kontinuiteten eller gennem-

føre forandringer af det givne samfund. Med et aktuelt og historisk perspektiv åbner undervisningen for handlemuligheder i samfundet.

- **Aktør- og strukturperspektiver**

Undervisningen bør have fokus på, at samfundet eksisterer som samfund, fordi vi dagligt skaber det gennem vores sociale praksis. Det enkelte menneske er en handlende social aktør og med til at skabe samfundet. Samtidig handler mennesket indenfor rammerne af et givet samfund. Vi fødes ind i et samfund med omfattende materielle, økonomiske, politiske, sociale og kulturelle strukturer, som rammesætter vores liv og giver os specifikke, afgrænsede handlemuligheder. Menneskets sociale praksis er på den måde formet og rammesat af samfundsmæssige strukturer, men disse strukturer eksisterer kun i kraft af en social praksis, der reproducerer dem. På denne måde kan samfundet anskues fra såvel et aktør- og strukturperspektiv.

Det er væsentligt, at undervisningen har dette dobbelte perspektiv, hvor mennesket både ses som samfundsskabt og samfundsskabende. Dette har betydning for fagets bidrag til udvikling af elevernes handlekompentence og deres oplevelse af ansvar for samfundets udvikling.

- **Konflikt- og fællesskabsperspektiver**

Undervisningen skal bidrage til, at eleverne opnår kompetencer til at indgå i komplekse sociale integrations- og differentieringsprocesser. Disse processer i samfundet er både konfliktfyldte og fællesskabsopbyggende.

Samfundsforandringer finder i høj grad sted på baggrund af konflikter, og de kan også skabe nye konflikter. Konflikter er et dynamisk element i samfundets udvikling. Samfundet hviler også på sociale integrationsprocesser og på vilje til at nå fælles løsninger og tage et fælles ansvar for den samfundsmæssige udvikling. Det politiske demokrati kan blandt andet forstås som en styreform, der sigter mod at skabe politiske beslutninger, der anerkendes som gyldige og legitime af borgerne, også selvom de er uenige i beslutningerne, og beslutningerne ikke er i overensstemmelse med deres egne interesser.

Samfundet kan anskues som fællesskab, hvor der kan være fokus på at finde fælles holdbare løsninger på de samfundsmæssige problemstillinger, men samfundet kan også anskues som et konfliktfelt, hvor en række til tider modstridende interesser og positioner rivaliserer om magt og indflydelse.

- **Natur- og miljøperspektiver**

Den økonomiske vækst og vores forbrug påvirker naturgrundlaget i form af ressourceforbrug og forurening og dermed muligheden for at skabe en bæredygtig fremtid.

Gennem viden om produkters livscyklus fra udvinding af råstoffer til affaldshåndtering eller udledning af miljøbelastende stoffer får eleverne forståelse for, at menneskers handlinger har miljømæssige konsekvenser, men de skal samtidig forstå, at mennesket på forskellig vis har mulighed for at påvirke bæredygtigheden som producent, forbruger og politisk handlende.

Undervisningen bør således demonstrere, at der er et samspil mellem produktion, forbrug og natur, og at eleverne kan påtage sig et medansvar for at løse miljøproblemer frem for at overlade hele ansvaret til politikere og erhvervsliv.

7.3 Fagets arbejdsformer

- **Problemorientering, faglighed og tværfaglighed**

Undervisningen har fokus på undersøgelser af aktuelle samfundsmæssige emner og problemstillinger i et historisk perspektiv. Undervisningen skal bygge på en samfundsfaglig systematik, men ikke sådan at den er organisationsprincip for undervisningen. Problemorienteringen er grundlæggende, men den faglige kvalitet hviler på, at problemstillingerne undersøges med inddragelse af relevante samfundsfaglige metoder, teorier og begreber. Det gælder også i tværgående forløb, hvor relevante samfundsfaglige elementer må inddrages i arbejdet, hvis samfundsfag indgår. Faglige elementer fra andre fag kan også med fordel inddrages i undersøgelserne i samfundsfag, og samfundsfaglige elementer kan frugtbart indgå i tværgående forløb også på de yngre klassetrin. Den faglige perspektivering bør dog altid forholde sig til de erfaringer, forforståelser og tolkninger, som eleverne har med som deres personlige ramme for at arbejde videre med de samfundsmæssige temaer, der behandles i undervisningen.

- **Metodisk fokus på både teori og empiri**

I samfundsfag er der fokus på brug af både empiri og teori. Det er væsentligt, at der i undervisningen arbejdes metodisk med dokumentation i form af konkrete data om de samfundsmæssige forhold, der undersøges, og at der arbejdes kritisk med udsagn og antagelser om samfundsmæssige sammenhænge. Det sker blandt andet ved at arbejde med forskellige og konkurrerende opfattelser og teorier og inddrage konkrete data i dokumentationen og argumentationen.

- **Opsøgende og udadvendt**

Undervisningen i samfundsfag må ske i kontakt med det omgivende samfund. Det kan blandt andet dreje sig om at kontakte og besøge personer, virksomheder, organisationer, institutioner m.v., at diskutere politiske spørgsmål med særligt interesserede og involverede personer eller indgå i en offentlig debat, og det kan dreje sig om observationsstudier af miljø og omgivelser. Dermed bliver det tydeligt for eleverne, at der i faget arbejdes med det samfund, de selv lever i og er en del af. Samtidig giver det også mulighed for at inddrage elevernes eget lokalsamfund og egne hverdagslivssammenhænge i undervisningen

- **Handleperspektiver**

Der er fokus ikke kun på undersøgelse af samfundsmæssige problemstillinger, men også på løsning og handling i forhold hertil. Det indebærer, at arbejdet med undersøgelse af samfundsmæssige problemstillinger, når det er muligt og relevant, kan lede frem til udvikling og diskussion af forskellige løsninger og handlemuligheder, og eventuelt også til at eleverne selv handler i forhold til problemstillingerne. Dermed bidrager undervisningen til udvikling af elevernes handlekompetence i forhold til aktiv deltagelse i samfundet.

- **Værdi- og holdningsdiskussioner**

Undervisningen har fokus på vigtige værdi- og holdningsdiskussioner i samfundet. Dels for at introducere eleverne til disse diskussioner, dels for at give eleverne mulighed for at forstå og gennemskue grundlaget for positionerne og selv tage personlig stilling hertil, dels for at give eleverne erfaring med principperne for en demokratisk samtale.

8. Faglighed, progression og slutmål i samfundsfag

I dette afsnit diskuteres faglighed og progression i samfundsfag, fagets centrale kundskabsområder angives, og der gives eksempler på slutmål i faget indenfor udvalgte emnekredse knyttet til de tre kundskabsområder.

8.1 Forskellige fagforståelser

Begreberne fag og faglighed forstås på flere måder og får derfor i den skolepolitiske debat let karakter af at være ”flydende betegnelser”. Man kan imidlertid skelne mellem i hvert fald tre forholdsvis præcise forståelser af, hvad der karakteriserer fags faglighed:

Som en afgrænsning eller markering af fagets position, bl.a. i forhold til andre fag, kan man bruge fagets *genstandsområde*, som kriterium. Samfundsfag beskæftiger sig med samfundet, med politiske, økonomiske og sociale forhold osv.

Som andet kriterium for et fags faglighed henvises der ofte til dets særlige *faglige metoder*. Det pågældende fag bærer sig ad på bestemte måder, når det udforsker sine genstandsområder. Samfundsfag er f.eks. kendetegnet ved at foretage empiriske undersøgelser med bestemte kvantitative eller kvalitative metoder. Metodekriteriet kan strammes ved, at man lægger vægt på fagets erkendeformer.

En tredje måde at bestemme fags faglighed på er at anvende fagets *perspektiver, teorier og begrebsdannelser* som kriterium. Her er fagligheden med andre ord bestemt som én eller flere karakteristiske ”optikker”. Samfundsfag anlægger således et struktur-aktør-perspektiv; sociologiske, politologiske og økonomiske perspektiver osv. Et fags perspektiver er dog ikke kun analytiske, men også normative; faget har *erkendelsesinteresser*; de søger typisk svar på karakteristiske problemstillinger, hvortil der knytter sig værdier og interesser.

Selv hvis man anvender en kombination af de nævnte kriterier på faglighed, er det ikke altid nok til at bestemme et fags faglighed som eksklusivt forskellig fra andre fag. Der er imidlertid det interessante ved en kombination af kriterierne, at de set i sammenhæng med hinanden giver et signalement og en forståelse af, hvad der kendetegner en fagligt forsvarlig udøvelse af faget: Man kan blive opmærksom på, hvordan kundskaber om genstandsområderne er knyttet til de måder, hvorpå kundskaberne fremkaffes, og til de synsvinkler, som genstandsområdets fænomener defineres og betragtes ud fra. Dermed kan kriterierne, når de ses i sammenhæng, bruges til en indkredsning af, hvad *god* eller *kvalificeret* faglighed er.

Her skal man i øvrigt være opmærksom på, at der er ikke nogen absolut forskel på faglig *viden* og faglige *perspektiver*. Forskellige ”vidensmængder” fungerer som perspektiver for og på hinanden i skiftende konstellationer og med skiftende formål. Derfor er *paratviden* ikke en bestemt slags viden; paratviden kan være parat til mange ting. Derfor er de tre overordnede strukturingskategorier for samfundsfag både *vidensområder* og *perspektiver* på de problemfelter, som undervisningen i faget konkret beskæftiger sig med.

Der skal her henvises til folkeskolelovens § 5.1: ”Indholdet i undervisningen vælges og tilrettelægges, så det giver eleverne mulighed for faglig *fordybelse, overblik* og *oplevelse af sammenhæng*. Undervisningen skal give eleverne mulighed for at tilegne sig de enkelte fags *erkendelses- og arbejdsformer*. I vekselvirkning hermed skal eleverne have mulighed for at anvende og udbygge de tilegnede *kundskaber* og *færdigheder* gennem undervisningen i *tværgående emner og problemstillinger*.” (udvalgets kursiveringer)

Det interessante ved *faglighed* er dermed ikke blot, at den tilbyder viden om et problemområde; men at den tilbyder denne viden som særlige perspektiver organiseret i karakteristisk forskellige mønstre, knyttet til bestemte begreber, teorier og fremgangsmåder. Derved åbner den for ny læring, men samtidig også for nye muligheder for erfaring af betydning. Det er faglighedens bidrag til elevens dannelse i samfundsfag forstået som deres kvalificerede kompetence til demokratisk, samfundsmæssig deltagelse.

Det er imidlertid overordentlig vigtigt at være opmærksom på, at både elevs, lærers og forskers perspektiver på samfundsmæssige fænomener altid er indlejret i en personlig forforståelse og tolkes ud fra en meningshorisont, der er blevet til i kraft af personlige erfaringer. Udviklingen af kvalificeret forståelse og kompetencer er afhængig af, at man er opmærksom på forholdet mellem denne personlige tolkningshorisont og de bidrag til faglig forståelse og kompetence, man beskæftiger sig med i undervisningen. Herigennem får man mulighed for at forholde sig bevidst og diskuterende til sine egne ”blinde vinkler” og hidtil udtalte udgangspunkter. Det er derfor et afgørende fagdidaktisk fokuspunkt.

I samfundsfag har man derfor brug for at forholde sig til

- hvad der er væsentlige problemfelter i undervisningen i faget;
- på hvilke vilkår og på hvilke måder, man kan skaffe sig viden om dem;
- ud fra hvilke faglige vidensområder, begreber og teorier man kan forklare og forstå dem og vurdere deres betydning;
- og hvordan man kan agere ud fra sin forståelse af dem.

Disse ”trin” udgør fagets faglighed og må lægges til grund for progressionstænkningen i faget.

8.2 Progressionsforståelser

Faglig progression kan opfattes og beskrives ud fra forskellige principper, som dog alle forudsætter forestillinger om elevernes forudsætninger; her følger fire typer af progressionsforståelser:

Progression forstået som tilvækst af viden har fokus på den udvidelse af elevens kundskabsmasse, som undervisningen bidrager til. I sin mest udifferentierede form kan den beskrives med metaforer som ”tanken” eller ”batteriet”, der fyldes/lades op. Denne opfattelse refererer primært til opfattelsen af faglighed som vidensområder. Opfattelsen kan suppleres med overvejelser over rækkefølge, enten vurderet ud fra sværhedsgrad for eleverne eller ud fra faglige ordningsprincipper. I sidste tilfælde bevæger opfattelsen sig i retning af den næste type.

Progression forstået som kvalificering og strukturering af viden. Her er der fokus på, hvordan elevens videnstilgelse organiseres. Der kan enten være tale om, at elevens kundskaber og de omhandlede problemfelter gennemgår en *analytisk differentiering* eller associeres til større *syntetiske helheder*, dvs. underkastes en karakteristisk faglig kategorisering. Der kan også være tale om, at eleven lærer at underkaste sin viden en højere og højere grad af *refleksion og vurdering*. Hvilke omstændigheder og kontekster bestemmer, om vores viden har gyldighed, hvilke forforståelser, værdier og interesser knytter der sig til vores erhvervelse, forståelse og brug af vores viden osv? Denne opfattelse af faglig progression forudsætter en kombination af faglighedskriterierne ovenfor.

Progression forstået som kvalificering af færdighed refererer til, hvor god eleven er – eller vil kunne være – til at udøve eller handle på sin viden. Inden for denne type progressionstænkning kan man se færdighed som en ”overbygning” på en viden, der på sin side kvalificerer færdigheden. ”Overbygningen” består i en *know how*, som imidlertid ikke kun skabes kognitivt, men også er baseret på *øvelse*, hvorved den kan blive en kvalificeret vane. Viden og refleksion suppleres af opøvet intuition som kriterium på vellykket progression.

Progression forstået som integration af kundskaber, færdigheder og vurderinger kombinerer de tre øvrige forståelser og findes i mange udgaver – Blooms taksonomi er måske den kendteste. Her føjes der normative kriterier ind i progressionstænkningen: Hvordan vælger eleven kriterier for at vurdere, hvad man kan og bør stille op med sin viden og færdighed? Hvordan er mulige værdivalg understøttet af analytisk overblik og af færdighed til at føre disse valg ud i livet? Det er imidlertid næppe holdbart at tænke sig progressionen som forløbende lineært fra kundskaber til færdigheder og videre til vurderinger. Man må snarere forestille sig gentagne sammenføjetninger af disse aspekter på højere og højere niveauer. Også denne progressionsforståelse kan siges at forudsætte en kombination af faglighedsforståelser, men den overskrider samtidig disse, ikke mindst fordi *vurderinger* ofte har deres udspring uden for faget selv.

8.3 Faglig progression og kompetenceudvikling i samfundsfag

Tilsammen kan disse progressionsforståelser bruges i samfundsfag som *kompetenceforestillinger* med forskelligt ambitionsniveau. Det betyder, at begrebet kompetence forstås som en *enbed af viden, færdighed i perspektivering og vurdering samt handlefærdighed*.

Det ville være hensigtsmæssigt, om man kunne se samfundsfag i forlængelse af den forudgående undervisning (f.eks. i historie), både m.h.t. til *emner (kundskaber)*, de anvendte *perspektiver* og de *færdigheder*, som eleverne antages at have opnået fortrolighed med. Tilsvarende ville det være hensigtsmæssigt, at samfundsfag beskrev de tilstræbte elevkompetencer på en så tydelig måde, at efterfølgende uddannelser og andre praksissammenhænge kunne orientere sig ud fra dem.

Der er imidlertid ikke nogen stærk tradition for systematisk beskrivelse af de forskellige dimensioner og niveauer af kompetencer, som undervisningen skal give eleverne mulighed for at opnå i skolens fag. I samfundsfags formål bruges færdighedstermerne ”iagttage, analysere og vurdere”. I læseplanen tales der om, at eleverne skal ”analysere, fortolke og vurdere”, ”formulere spørgsmål”, ”iagttage, diskutere og vurdere”, ”anvende begreber og metoder” osv. I slutmålene tales der om, at eleverne skal ”kende til”, ”beskrive”, ”gøre rede for”, ”give eksempler på”, ”sætte sig ind i”, ”diskutere”, ”forklare”, ”reflektere over” og ”forholde sig til”. Og i trinmålene tilføjes yderligere termer til beskrivelsen af elevernes forventede færdigheder.

Der er næppe nogen af disse færdigheder, der er irrelevante; men antallet gør det vanskeligt at bevare overblikket og fornemmelsen af, hvordan disse færdigheder er ordnet eller hænger sammen. Det vil efter udvalgets opfattelse være hensigtsmæssigt at lægge sig fast på et reduceret antal termer, som i ordnet form udtrykker fagets kompetencemål på forskellige niveauer i relation til fagets formål, fokus og indholdsområder og problemfelter – og på baggrund af de forventede elevforudsætninger.

Da samfundsfag i folkeskolen er et kort, toårigt forløb, er det næppe meningsfuldt at beskrive progressionshensigterne på flere alderstrin. Men uanset fagets begrænsede spændvidde i tid, er det formentlig hensigtsmæssigt at man kan kategorisere hhv. niveauinddele elevens viden og færdigheder, både ud fra betragtningen (1) ”*hvad kunne eleven ved undervisningens begyndelse, hvad stræber vi efter, og hvad kan eleven til slut*” og ud fra overvejelser over (2) ”*hvor langt er forskellige elever*”. En sådan ambition er ikke på nogen måde i konflikt med det krav, at samfundsfag i det konkrete valg af emner tager udgangspunkt i problemstillinger med samfundsrelevans og elevrelevans, men må ses som en kvalificering af det problemorienterede arbejde i faget.

8.4 Faglige kompetencer, der ligger til grund for slutmål

Nedenfor formuleres en række elevkompetencer ud fra en progressionstænkning, som omfatter følgende aspekter: *viden* af faktuel og teoretisk art; *færdighed* i at fremskaffe og perspektivere viden ved brug af

fagets metoder og teorier; *færdighed* i at reflektere og vurdere både analytisk og normativt; og endelig *handlefærdighed* og *initiativ* med henblik på videre uddannelse og samfundsliv.

Viden

- eleven har kendskab til og kan redegøre for

Færdighed i fremskaffelse af viden

- eleven kan søge viden
- eleven kan anvende faglige metoder til at skaffe sig viden

Færdighed i behandling og perspektivering af viden

- eleven kan sammenkæde/se sammenhæng imellem
- eleven kan karakterisere/kategorisere ved hjælp af faglige begreber
- eleven kan forklare/forstå/se samfundsmæssige fænomener i lyset af faglige perspektiver
- eleven kan give forskellige forklaringer på
- eleven kan udvikle nye forståelser ud fra sin faglige viden og anden erfaring

Færdighed i at reflektere over og vurdere fænomener, udsagn og viden

- eleven kan reflektere over/vurdere, hvordan viden er frembragt
- eleven kan reflektere over/vurdere pålideligheden og holdbarheden af viden/udsagn, og hvad viden og teorier kan sige hhv. ikke kan sige noget om
- eleven kan identificere samfundsmæssige problemstillinger
- eleven kan identificere og formulere værdier i tilknytning til viden, udsagn og fænomener
- eleven kan reflektere over/vurdere, hvordan (egne og andres) forforståelse, værdier og interesser præger forståelsen af fænomener og vurdering, udvælgelse og anvendelse af viden

Færdighed i anvendelse af viden til handling(sforslag)

- eleven kan formulere forslag til handlinger/løsninger vedr. samfundsmæssige problemstillinger
- eleven kan begrunde forslag til handling/løsninger med henvisning til situation og viden, teorier og vurderinger/værdier
- eleven kan vurdere handlingers/løsningsforslags realiseringsmuligheder og -betingelser
- eleven kan bidrage aktivt og sagligt i diskussioner om løsningen på samfundsmæssige problemstillinger

8.5 Fagets kundskabsområder og slutmål

I forlængelse af udvalgets forslag til bestemmelse af fagets fokus, kan der formuleres tre centrale overordnede kundskabsområder i faget:

1. Politik. Magt, beslutningsprocesser og demokrati.
2. Økonomi. Produktion, arbejde og forbrug.
3. Sociale og kulturelle forhold. Socialisation, kultur og identitet.

Undervisningen organiseres tematisk. Derfor vil man ofte komme til at arbejde med emner og problemstillinger, der går på tværs af og indeholder væsentlige elementer fra de tre områder. Dermed sigtes

der mod at arbejde med centrale problemstillinger som f. eks. fredsspørgsmålet, miljøspørgsmålet, den samfundsskabte ulighed samt de nye tekniske styrings-, informations og kommunikationsmedier. I lærerens arbejde med klassen er det vigtigt at holde sig for øje, at de emner og problemstillinger, der bearbejdes, har denne tværgående karakter.

I det følgende udfoldes de tre hovedområder, der trækkes eksempler frem på, hvordan delområder udtrykt som problemstillinger kan bearbejdes, og der formuleres eksempler på slutmål for faget.

8.6 Politik. Magt, beslutningsprocesser og demokrati

Kundskabsområdet rummer emnekredse som f.eks. magt og beslutningsprocesser, politiske styreformere, herunder demokrati og retsstatsprincippet, politiske ideer, politiske partier, interesseorganisationer og bevægelser. Mere overordnede områder kunne f.eks. være magtdelingslæren, det politiske system som værdifordeler, staten som rammesætter og natvægterstaten. Centralt står også det internationale samarbejde, herunder det europæiske samarbejde og samarbejde i internationale organisationer som f. eks. FN. Også massemedierne og deres politiske rolle indgår som vigtig emnekreds. En nøgleproblematik vedrører forholdet mellem magt og demokrati.

Med udgangspunkt i begreberne magt og demokrati fokuseres bredt på de politiske processer, der foregår i samfundet, her forstået på lokalt, nationalt og globalt niveau. Det betyder, at der er tale om magt- og demokratiproblemstillinger i lokalsamfundet, i kommuner, i foreninger og på arbejdspladser - men også på regionalt og (national-) statsligt niveau og i forskellige internationale og globale sammenhænge.

Der fokuseres på, hvordan demokratiet udvikler sig på baggrund af det magtspil, der er et resultat af forskellige aktørers interesser og interessekonflikter. Aktørerne i relation til demokrati og magt strækker sig fra enkeltpersoner og foreninger, interesseorganisationer og politiske partier på lokalt niveau (LO, Dansk Industri, politiske partier og f.eks. idrætsforeninger) over statslige aktører som parlament, regering og centraladministration samt forskellige interesseorganisationer til internationale organisationer på globalt plan (EU, NATO og FN).

Det er vigtigt, at eleverne undervises i at forstå, hvorledes disse forskellige niveauer spiller sammen, er integreret i og afhængige af hinanden.

F.eks. har beslutninger i EUs ministerråd indflydelse på og sætter rammer for, hvorledes der forvaltes i kommuner. Forståelsen af sådanne sammenhænge er en vigtig del og et vigtigt resultat af undervisningen i samfundsfag.

- Eksempel

Inden for dette kundskabsområde er magtfordelingen i Danmark et centralt delemne. Den overordnede problemstilling kan f.eks. være: *Hvordan er magtfordelingen i Danmark og hvilken historisk udvikling ligger bag denne magtfordeling?*

Bearbejdelsen af denne problemstilling forudsætter, at der sættes fokus på områder som magt og beslutningsprocesser, politiske styreformere, politiske skillelinjer og alliancer samt interesser, samarbejde og konflikter. Mere teoretisk kan der arbejdes med magtdelingslæren og det politiske system som værdifordeler samt samfundsklasser og organisationer.

I den faglige bearbejdning af problemstillingen spiller lærerens faglige forudsætninger en central rolle. Det er lærerens faglige viden, der danner rammen for, hvilke faglige områder, der kan arbejdes med. Resultatet af undervisningen er den viden og de kompetencer, som eleverne erhverver.

I relation til magtfordelingsproblemstillingen erhverver eleverne sig bl.a. viden om det danske politiske system set i et historisk perspektiv, om den politiske beslutningsproces og de forskellige aktører, der indgår i den.

De kompetencer eleverne erhverver sig i relation til denne problemstilling er f.eks.:

- at kunne indgå som borger i den politiske offentlighed gennem valgdeltagelse og andre demokratiske beslutningsprocesser
- at forstå at demokrati er et grundlæggende omstridt begreb
- at klarlægge hvilke demokratiske rettigheder og pligter, normer og værdier, der kan forenes med at leve og virke i et demokratisk samfund

Med reference til den tidligere opstillede typologi over kompetencer, kan der formuleres følgende eksempler på slutmål for faget knyttet til denne emnekreds:

Viden

Eleven kan gøre rede for magtfordelingen i Danmark.

Eleven kan gøre rede for begreberne lovgivende, udøvende og dømmende magt.

Eleven kan gøre rede for hovedtræk ved EU's beslutningsprocesser.

Færdighed i fremskaffelse af viden

Eleven kan søge viden om lovgivningsarbejdet i folketinget med brug af folketingets hjemmeside.

Færdighed i behandling og perspektivering af viden

Eleven kan forklare baggrunden for, at principperne om magtdeling historisk vinder indpas i moderne statsdannelser.

Eleven kan sætte EU's beslutningsprocesser i sammenhæng med principperne om magtdeling.

Færdighed i at reflektere over og vurdere fænomener, udsagn og viden

Eleven kan reflektere over betydningen af magtdelingen i forhold til demokratiske principper og borgernes retssikkerhed.

Eleven kan reflektere over sin vurdering af egne demokratiske rettigheder og pligter i forhold til andres tilsvarende.

Færdighed i anvendelse af viden til handling

Eleven kan diskutere eksempler på, at magtdelingsprincippet ikke efterleves i politisk praksis i dansk og europæisk sammenhæng og kan diskutere mulige handlinger i forhold hertil.

8.7 Økonomi. Produktion, arbejde og forbrug

Inden for dette kundskabsområde er vigtige emnekredse den økonomiske udviklings drivkræfter, erhvervs- og produktionsstruktur, fordelingen af varer og tjenesteydelser samt finansiell virksomhed, den enkelte virksomhed, arbejdsmarked og arbejdsliv, husholdning og forbrug.

Blandt centrale problemstillinger kan nævnes

- økonomisk vækst og miljømæssig bæredygtighed,
- frie markeds kræfter og sociale og økonomiske lighedsbestrebelse,
- international konkurrenceevne og solidarisk velfærdssamfund samt
- international frihandel og beskyttelse overfor virkninger af økonomiens globalisering.

Eleverne bør i samfundsfag opnå en forståelse af, hvorledes enkeltindividet både som iværksætter, lønarbejder og forbruger er forudsætningen for, at det danske samfund kan udvikle sig i en globaliseret verden (uddannelse, fleksibilitet samt tilpasningsvilje og –evne) og samtidig får en forståelse for, hvorledes det pres en globaliseret verden udøver på det danske og internationale samfund og på naturgrundlaget, sætter rammer for medarbejdernes arbejde, arbejdsmuligheder og forbrug.

Det er vigtigt, at eleverne i arbejdet inden for dette område får en forståelse for, at de er aktører inden for en række markeder med større og mindre grad af handlefrihed.

Det er ligeledes vigtigt, at de forstår, at der er flere svar på de globale økonomiske udfordringer, og at det er muligt at deltage demokratisk i relation hertil.

- Eksempel

En central emnekreds indenfor dette kundskabsområde vedrører den danske erhvervs- og produktionsstruktur i en globaliseret økonomi. Den overordnede problemstilling kunne f. eks. lyde: *Hvordan er dansk erhvervslivs muligheder i en global økonomi?*

I denne problemstilling gemmer sig forhold, der er relevante i lyset af såvel arbejde, produktion som forbrug.

Danske arbejdspladser ”eksporteres” til udlandet (Østeuropa og Fjernøsten), mens nye arbejdspladser opstår som følge af nye muligheder i globaliseringens kølvand. Og man kan blot bevæge sig ind i et hvilket som helst dansk supermarked for at opleve, hvordan globaliseringen slår igennem på vareudbudet.

Ved behandlingen af problemstillingen vil det være relevant at inddrage centrale fagområder som produktion, arbejdsdeling, teknologiudvikling og globalisering, men også beskæftigelse og forbrug. Det er ligeledes relevant at fokusere på sammenhænge mellem de økonomiske udviklingstræk, befolkningens levevilkår og livsstil og påvirkningen af naturgrundlaget i et bæredygtighedsperspektiv. Mere perspektiverende kan man inddrage markedsøkonomi overfor grader af planøkonomi eller statslig styring. Eleverne erhverver sig i bearbejdningen af problemstillingen viden om den danske erhvervs- og produktionsstruktur – såvel aktuelt som set i et historisk perspektiv - om dansk erhvervsliv og betydningen af den teknologiske udvikling samt om dansk erhvervsliv set i et globaliseringsperspektiv. Men samtidig viden om mikrosammenhænge, der relaterer sig til f.eks. den enkelte virksomheds forudsætninger for succes på det globale marked og den enkelte borgers arbejde og forbrug.

De kompetencer eleverne erhverver sig i relation til denne problemstilling er f.eks.:

- at kunne forstå den aktuelle danske erhvervs- og produktionsstruktur som resultatet af den danske og globale historiske udvikling
- at kunne se sig selv og fremtidige uddannelses- og jobmuligheder i lyset af Danmark som en del af den globale verden
- som forbruger at kunne orientere og begå sig inden for forskellige markeder

Eksempler på slutmål for faget knyttet til denne emnekreds:

Viden

Eleven kan gøre rede hovedtræk ved erhvervs- og produktionsstrukturen i Danmark.

Eleven kan gøre rede for eksempler på hvordan økonomien er globaliseret.

Eleven kan gøre rede for centrale velfærdsprincipper og typer af velfærdssamfund.

Eleven kan gøre rede for begreberne udbud, efterspørgsel og prisdannelse.

Eleverne kan gøre rede for begreberne konjunkturer og konkurrenceevne.

Færdighed i fremskaffelse af viden

Eleven kan finde relevante statistiske data fra Danmarks Statistik og øvrige statistiske værker.

Færdighed i behandling og perspektivering af viden

Eleven kan læse og forstå statistiske data og anvende dem til belysning af udviklingen i dansk erhvervs- og produktionsstruktur.

Eleven kan se sammenhænge mellem globaliseringen af økonomien og udviklingen i dansk erhvervs- og produktionsstruktur.

Eleven kan se sammenhænge mellem udviklingen i dansk erhvervs- og produktionsstruktur og udviklingen af velfærdssamfundet.

Færdighed i at reflektere over og vurdere fænomener, udsagn og viden

Eleven kan reflektere over betydningen af økonomiens globalisering for udviklingen af det danske velfærdssamfund.

Færdighed i anvendelse af viden til handling

Eleven kan diskutere forskellige mulige handlinger i forhold til de vilkår for samfundets udvikling som økonomiens globalisering indebærer.

8.8 Sociale og kulturelle forhold. Socialisation, kultur og identitet

Dette kundskabsområde omfatter emner som sociale integrations- og differentieringsprocesser i samfundet, social arv, socialisation og identitetsdannelse, kultur og subkultur, religion, etnicitet, køn og nationalitet. Blandt nøgleproblematikker kan nævnes social inklusion og eksklusion, norm og afvigelse samt kulturmøde og kulturkonflikt.

Et af målene i samfundsfag er, at eleverne erhverver sig forudsætninger for at sætte sig ind i andres situation, får forståelse af, hvorfor de befinder sig i netop den bestemte situation, hvordan det er kommet dertil, hvordan den adskiller sig fra andres situation, og hvad vi kan lære? Men samtidig skal eleverne erhverve sig viden og holdninger, der giver dem respekt for andres holdninger, meninger og tro. Det er et mål, at eleverne erhverver sig forudsætninger for at indgå konstruktivt og med åbent sind i et samfund præget af forskellige fællesskaber.

Mennesker lever og virker inden for flere mere eller mindre overlappende fællesskaber. Vi er alle, som individer eller som medlem af grupper, medborgere inden for flere fællesskaber. De fleste fællesskaber er baseret på samhørighed og identifikation med fremmede, idet vi ikke kender, aldrig ser eller møder hovedparten af de individer og grupper, som vi indgår i fællesskab med. Fællesskaberne er derfor forestillede fællesskaber. Alligevel deler vi en række normer og værdier med disse fremmede og har klare demarkationslinjer til andre fremmede i andre forestillede fællesskaber. I yderste konsekvens kan afgrænsninger inden for og fastholdelsen af de forskellige fællesskaber føre til konflikt mellem dem.

- Eksempel

I forlængelse heraf kan der f.eks. arbejdes med en problemstilling som: *Hvordan opdrages børn i forskellige kulturer til at blive medlem af forskellige fællesskaber?*

Problemstillingen giver anledning til, at faglige begreber som socialisation (eller opdragelse), social integration samt social inklusion og eksklusion introduceres. Socialisationen her forstået som den proces, hvor værdier, normer og regler internaliseres og gøres til naturlige tænke- og handlemønstre hos individerne inden for fællesskabet. Hvad er identitet og hvordan skabes identiteten? Hvordan handles der fra forskellige aktørers side eksplicit og implicit med henblik på, at medlemmerne af et fællesskab internaliserer de vedtagne regler, normer og værdier? Hvordan kan man karakterisere den kultur, der er fremherskende inden for fællesskabet?

Eleverne erhverver sig gennem bearbejdningen af problemstillingen viden om, hvorledes børn i forskellige fællesskaber gennem opdragelsen integreres i samfundet og internaliserer regler, normer og værdier. I forlængelse heraf erhverver eleverne viden om, hvordan forskellige fællesskaber på baggrund af f.eks. religion, etnicitet, nationalitet og historie har udviklet en række karakteristika, der adskiller dem fra andre.

På baggrund af tilegnelsen af denne basale viden får eleverne kompetence til at kunne forstå sig selv som en del af forskellige fællesskaber, kunne handle inden for og på tværs af medborgerfællesskaber, som de har relationer til, og deltage kompetent som borgere i et Danmark og Europa præget kulturel og religiøs mangfoldighed.

Eksempler på slutmål for faget knyttet til denne emnekreds:

Viden

Eleven kan gøre rede for begreberne socialisation, køn, identitet, rolle, norm og afvigelse.

Eleven kan gøre rede for begreberne nationalitet, nationalisme, etnicitet, kultur og subkultur.

Eleven kan gøre rede, hvordan de selv indgår i forskellige typer fællesskaber.

Eleven kan gøre rede for eksempler på normer og værdier, der præger opdragelse af børn og unge i det danske samfund.

Eleven kan gøre rede for eksempler på normer og værdier, i relation til forskellige nationer og etniciteter.

Færdighed i fremskaffelse af viden

Eleven kan observere og udpege karakteristiske træk ved socio-kulturelle fænomener.

Færdighed i behandling og perspektivering af viden

Eleven kan se sammenhænge mellem socio-kulturelle positioner og normer og adfærd.

Eleven kan læse og forstå statistiske data om befolkningens sociale differentiering.

Færdighed i at reflektere over og vurdere fænomener, udsagn og viden

Eleven kan reflektere over betydningen af sin egen og andres sociale og kulturelle baggrund for social inklusion og eksklusion i samfundet.

Færdighed i anvendelse af viden til handling

Eleven kan diskutere forskellige mulige handlinger i forhold til sociale eksklusionsprocesser i samfundet.

Eleven kan diskutere forskellige mulige handlinger i forhold til etniske og identitetspolitiske konflikter.

9. Problemorienteret undervisning, lærerbemanding og undervisningsmidler

9.1 Problemorienteret undervisning

Udvalget lægger stor vægt på at fastholde fokus på den problemorienterede undervisning, som der også lægges op til i faghæftet. Det er centralt, at eleverne beskæftiger sig med problemformulering og problemløsning, idet undervisningen i samfundsfag bør tage udgangspunkt i problemstillinger og betragte bearbejdningen og eventuelle løsningsforslag som mål for undervisningen.

Problemorienteringen spiller en væsentlig rolle både i forhold til fagets kundskabs- og færdighedsområder og kompetencer. Udvalget anbefaler en undervisning i samfundsfag, hvor der veksles mellem undervisning i fagets metoder, teorier og begreber og den problemorienterede undervisning. En given problemstilling bestemmer hvilke faglige elementer, der er nødvendige, for at eleven kan analysere sig frem til mulige løsningsforslag.

9.2 Elev- og lærerroller

Den problemorienterede undervisning lægger op til, at eleverne indtager differentierede roller. Man kan tale om en form for deltagerstyring, fordi eleverne er med til at definere de problemstillinger, der skal arbejdes med i undervisningen. Deltagerstyring ligger i forlængelse af fagets formål om demokratisk dannelse, da eleverne i processen med henblik på at beslutte, hvilke problemstillinger, der skal arbejdes med diskuterer, argumenterer og lytter til hinandens synspunkter – som et billede på den demokratiske proces.

Samtidig fordrer undervisning med en problemstilling som omdrejningspunkt, at eleverne er aktive, undersøgende og udforskende. Det er i høj grad elevernes nysgerrighed og undren der, i samspil med de af læreren opstillede mål for undervisningen, er med til at bestemme undervisningens form og indhold. Udvalget ønsker derfor at betone vigtigheden af, at eleverne inddrages i planlægningen af undervisningen. Eleverne bør inddrages i årsplanlægningen, og det er oplagt, at eleverne er medbestemmende om, hvordan den daglige undervisning tilrettelægges.

Samtidig skal det dog understreges, at det overordnede ansvar for den didaktiske og faglige planlægning alene påhviler læreren. Læreren har ansvaret for, at de opstillede mål for undervisningen nås, f.eks. at de i klassen valgte problemstillinger er eksemplariske, så de tre hovedområder er dækket ind, uanset hvilken arbejdsformklassen vælger.

Dette kan foregå ved, at læreren ved skoleårets begyndelse fremlægger fagets formål, mål mm., og i samarbejde med eleverne udarbejder en årsplan, der tilgodeser dette. I alle aspekter er læreren den hovedansvarlige, det betyder også, at læreren, når eleverne arbejder selvstændigt, hele tiden er aktivt opsøgende og har øje for, hvor eleverne er i processen.

9.3 Fagets lærerbemanding

Det kan konstateres, at der p.t. uddannes et tilstrækkeligt antal lærere med liniefag i samfundsfag. Problemet er, at mange af disse lærere ikke kommer til at undervise i faget. Som nævnt i afsnit 4, har undersøgelser vist, at mange af de lærere, som underviser i faget, ikke har liniefagsuddannelse. Det er et problem, som måske hænger sammen med fagets hidtidige lave status både hos ledere, elever og forældre. Det har mange gange været lettere at besætte samfundsfag med en lærer, som i forvejen havde timer i klassen. Derfor har faget i mange tilfælde nærmest været et appendiks til dansk.

Ydermere har det vist sig, at de lærere, som underviser i faget uden en liniefagsuddannelse, generelt er utilbøjelige til at søge kurser for at blive opkvalificeret.

Når faget fremover bliver et prøviefag, vil det givetvis betyde, at fagets status bliver højnet. Det vil formentlig af sig selv medføre, at det efterhånden bliver uddannede samfundsfagslærere, som varetager undervisningen. Udvalget anbefaler, at det bliver tydeliggjort over for kommunerne, at de bør fremme denne udvikling, og at der på lokalt niveau udformes principper for lærerbemandingen. For at styrke samfundsfag bør der på alle skoler oprettes fagteam. Dette kan evt. ske i samarbejde med historielærerne i 8. og 9. klasse. På denne måde vil samarbejdet mellem de to fag også kunne styrkes.

Der bør sikres lærerne efter- og videreuddannelse på fagspecifikke områder og fagdidaktik, herunder uddannes lærere, så de opnår særlig faglig ekspertise og kan bistå skolens øvrige samfundsfagslærere.

Det er nødvendigt, at der sættes ressourcer af til efteruddannelse, så lærere uden liniefagsuddannelse kan blive opkvalificeret. De relevante uddannelsessteder – som f.eks. CVU-erne – bør udvikle og igangsætte efteruddannelseskurser, der fokuserer på samfundsfags metoder, teorier og begreber og disses anvendelse ved undervisning i konkrete problemstillinger.

Endelig bør der hurtigst muligt gives mulighed for, at samfundsfagslærerne kan komme på kursus omkring prøven i samfundsfag. Det vil nemlig vare nogle år, inden de første lærere kommer ud med en uddannelse, som også har haft dette aspekt med i undervisningen.

9.4 Fagets undervisningsmidler

Der er efter udvalgets opfattelse behov for at revurdere fagets undervisningsmidler.

Samfundsfag tager udgangspunkt i aktuelle problemstillinger. Der er derfor et selvfølgelig behov for aktuelt materiale, der belyser de valgte emner, og et sådant materiale findes i rigt omfang. Men det er ikke tilstrækkeligt. Med fagets nye fokus, er der behov for undervisningsmidler, der kan perspektivere de valgte problemstillinger og relatere dem til fagets centrale teorier, begreber og metoder.

I modsætning til de fleste andre fag benyttes der kun i begrænset omfang egentlige lære- og grundbøger i samfundsfag. Det skyldes sandsynligvis, at lærebøgerne tager udgangspunkt i problemstillinger, som efter få år er blevet uaktuelle. Skolerne anskaffer kun nødtigt bøger, som de vurderer ikke kan anvendes i en længere periode, og skulle der være anskaffet lærebøger til samfundsfag, vil de ofte forblive på depotet efter kort tids anvendelse. Mange lærere i samfundsfag anvender i vid udstrækning undervisningsmateriale, som de selv har udformet, og som relaterer sig til tidens spørgsmål.

Med fagets status som prøviefag er der behov for, at der udvikles lærebøger, hvor fagets metoder, teorier og begreber gennemgås, således at de kan anvendes på skiftende problemstillinger. Grundbøger, der fokuserer på fagets kernefaglighed, vil forblive aktuelle, og de signalerer, at faget ikke kun består af undervisning i her-og-nu-emner, men har en faglig basis, som de valgte emner skal holdes op imod.

I tilknytning til fagets grundbøger, kan der med fordel udarbejdes on-line materiale, som jævnligt kan fornyes, og som viser grundbogens anvendelse på aktuelle problemstillinger.

Udvalget vil opfordre Undervisningsministeren overveje, om ikke der kan findes midler til støtte for at udvikle tidssvarende og gennemarbejdede grundbøger, der tager udgangspunkt i de kommende ny krav til samfundsfag.

10. Udvalgets anbefalinger angående prøven i samfundsfag

Udvalget hilser beslutningen om en prøve i samfundsfag velkommen. Prøven vil medføre øget fokus på faget og sandsynligvis betyde, at flere skoler, end det er tilfældet i dag, vil lade linjefagsuddannede lærere undervise i samfundsfag, og at det vil blive mere udbredt at anvende lærebøger, hvor fagets metoder, teorier og begreber gennemgås.

Prøven vil medføre, at flere elever og forældre vil ofre mere tid på faget, end det er tilfældet i dag. Eleverne lægger ikke skjul på, at de ikke prioriterer faget særlig højt, når det gælder den tid, de bruger på lektier, fordi der ikke gives karakterer eller afsluttes med en prøve. Dette vil ændre sig, når faget ”opkvalificeres” med en afsluttende prøve.

Da faget kun er toårigt, vil prøven i høj grad være med til at forme undervisningen, og det er derfor vigtigt, at prøven afspejler den undervisning, der er foregået i timerne. Deraf følger, at prøven, både i sin form og i sit indhold, skal ligge i direkte forlængelse af fagets formål og fokus.

Udvalget foreslår derfor en prøveform, der kan fastholde fokus på den problemorienterede undervisning frem for at prøve eleven på undervisningens bredde.

10.1 En mundtlig prøve

Udvalget foretrækker en mundtlig prøve. En sådan prøveform ligger i forlængelse af den samtale, der finder sted i undervisningen, hvilket er en væsentlig forudsætning for den demokratiske dannelse.

Med en synopsisprøve inden for det opgivne pensum er der mulighed for, at den afsluttende prøve kan kobles tæt til den daglige undervisning med fokus på problemorienteringen. Samtidig får eleverne med denne prøveform mulighed for at fordybe sig i selvvalgte emner og problemstillinger, hvilket ikke opnås ved en prøve med spørgsmål i ukendt stof.

Ved en synopsisprøve prøves eleven ikke i bredden men i dybden. Dvs., at man med denne prøve ikke kan teste eleven i en bred afprøvning af hele stofområdet. Til gengæld giver synopsisprøven mulighed for en afprøvning af elevens dybere forståelse samtidig med muligheden for at perspektivere bredt.

10.2 En skriftlig prøve

I erkendelse af, at det i en overgangsperiode vil være nødvendigt med en skriftlig prøve, angives nedenfor et forslag til en centralt formuleret skriftlig prøve. Udvalget ønsker dog at pointere, at den skriftlige prøve kun bør anvendes i så kort en overgangsperiode som muligt.

Ved en skriftlig prøve er det vigtigt, at der flere valgmuligheder for eleverne. Både når det gælder bilagstyper (kilder) og de formulerede opgaver, ligesom eleverne bør have mulighed for at anvende egne noter ved prøven.

For at den skriftlige prøve, skal kunne knyttes så tæt til den daglige undervisning som muligt, er det væsentligt, at de stillede spørgsmål lægger op til, at eleverne kan arbejde problemorienteret.

10.3 Udvalgets anbefalinger til prøvens udformning

- Individuel, skriftlig prøve, centralt stillet af 3 timers varighed

Eleverne får udleveret et ukendt bilagsmateriale med formulerede arbejdsspørgsmål. Materialet kan f.eks. være avisartikler suppleret med statistikker. Der bør være mulighed for at vælge mellem flere forskellige opgaver og typer bilagsmateriale.

Prøven udformes, så den giver mulighed for, at eleverne kan:

- Identificere en samfundsfaglig problemstilling
- Demonstrere undersøgelseskompetencer ved at anvende det udleverede materiale til at besvare de opstillede arbejdsspørgsmål
- Strukturere deres fremstilling
- Formidle et fagligt stof og argumentere fagligt
- Analysere ukendt tekst- og talmateriale
- Komme med bud på mulige konklusioner og perspektiver på problemstillingen

- **Mundtlig individuel prøve (forberedelsestid)**

Det opgivne pensum bør indeholde læst stof fra både 8. og 9. klasse, og det skal være sammensat så bredt, at det er muligt at udarbejde prøvespørgsmål, så fagets hovedområder kan tilgodeses. Prøvespørgsmålet kan fx tage udgangspunkt i en artikel eller et indslag fra et af medierne.

Prøvespørgsmålet trækkes 24 timer før prøven, og eleven må benytte alle hjælpemidler i sin forberedelse. Til eksaminationen afsættes der 30 minutter, og der skal både være tid til elevens eget oplæg og til en efterfølgende diskussion med lærer og censor. Der gives én karakter.

Prøven udformes, så den giver mulighed for, at eleverne kan:

- Analyse, diskutere og perspektivere
- Strukturere deres fremlæggelse og indgå i dialog med eksaminator og censor
- Formidle et fagligt stof og argumentere fagligt

- **Mundtlig synopsisprøve (individuel, forberedelsestid)**

Udvalget forstår synopsis som et talepapir, der ikke skal ses som et færdigt, læsbart produkt, altså ikke som en rapport.

Eksempel på synopsis:

Emneafgrænsning: Definition af og overvejelser over det valgte område og dets begrænsninger

Problemstillinger: Udgangspunkt i elevens/elevernes undren, gerne formuleret som problemstilling

Disposition: Overskrifter, der angiver interessante nedslag
Materiale – og metodeovervejelser: Overvejelser om, hvor der kan findes svar på den formulerede problemstilling, f.eks. bøger, avisartikler, links, egne undersøgelser.

Model a: I løbet af 8. og 9. klasse udarbejder eleverne, alene eller i grupper, en række synopser i udvalgte områder inden for pensum. Elevernes synopser kan dermed ses som de områder, eleverne kan prøves inden for. Til prøven trækker eleven det område, som der skal eksamineres i, og det er den synopsis, som eleven alene eller sammen med andre har udarbejdet inden for netop det område, der danner baggrund for prøven. Efter en kort forberedelsestid præsenterer eleven sin synopsis, se nedenstående. Eleven vurderes ligeværdigt på den mundtlige fremstilling og på den efterfølgende samtale.

Det er en forudsætning for denne prøveform, at elevernes synopser vurderes og godkendes af læreren i løbet af året, sådan at fagets bredde tilgodeses samtidig med, at der arbejdes i dybden med fagligt relevante problemstillinger. Eleven kan fx samle synopserne i en mappe med nogle skriftlige overvejelser om de forskellige forløb.

Model b: 24 timer før prøven trækker eleverne et afgrænset emneområde. Det er nu elevens opgave at udarbejde en synopsis inden for emneområdet. Til selve prøven er det elevens synopsis, der strukturerer fremlæggelsen.

For at give alle elever gode forudsætninger for at kunne forberede sig, henstiller udvalget til, at der er mulighed for, at forberedelsen kan foregå på skolen, hvor de nødvendige hjælpemidler er til rådighed for alle.

I prøvens udformning lægges der vægt på, at eleverne kan:

- Formulere en samfundsfaglig problemstilling (vidensniveau)
- Komme med bud på, hvordan man kan undersøge den opstillede problemstilling (færdighed i at fremskaffe viden)
- Strukturere deres fremlæggelse og indgå i dialog med eksaminator og censor (kommunikationskompetence)
- Formidle et fagligt stof og argumentere fagligt (færdighed i behandling og perspektivering af viden)
- Komme med bud på mulige konklusioner og perspektiver på problemstillingen samt evt. handlingsforslag (færdighed i at kunne reflektere og vurdere samt omsætte dette til handling eller forslag til handling)

11. Afslutning

I forfatteren Vagn Lundbys bog om indianske myter ”Alt er liv” fra 1975, fortæller han en historie om syngende sten.

Historien handler om en ung indianer, der tager ud i verden for at lede efter den syngende sten. Han rejser langt omkring efter de anvisninger, han får fra dem, han møder, og efter de valg han træffer undervejs. Til sidst når han til en landsby, hvor hele hans familie kommer ud fra teltene og hilser ham med et ”Velkommen hjem, Syngende Sten”.

Samfundsfags placering i folkeskolens 8. og 9. klasse gør, at faget vil være et af de steder unge mennesker får anvisninger på deres videre vej.

Det stiller krav til fagets formål, fokus, indhold og praksis. I rapporten har udvalget forsøgt at tegne billedet af et nyt samfundsfag, hvor faglig kompetent og engageret undervisning spiller kvalificeret sammen med elevernes erfaringsverden.

Det er udvalgets håb, at denne fokusering af faget, vil gøre det til et pejlemærke for eleverne i deres udvikling.